

A NYELV PSZICHOSZOMATIKUS JELLEGE

A verbális kifejezések értelmezése a kor sajátos tudományos légkörét tükrözi. Ez pedig valójában a fizika, a matematika és a kémia légköre. Az orvostudomány, a pszichológia és a nyelvészet a klasszikus newtoni mechanika bűvkörében fejlődött: minél inkább közelítenek a mennyiségelvű fizikai-kémiai megfogalmazáshoz, annál inkább „tudományosak” lesznek. Ez a hozzáállás azt várta el a gyakorló orvostól, hogy a kór okát a szervezet minél kisebb szegmensében igyekezzen „lokalizálni”, s ekképpen a sejtpatológia Virchow tekintélyére támaszkodva odáig ment, hogy kijelentette: minden betegség a sejtek betegségére vezethető vissza. A pszichológia és a nyelvészet hasonló szellemben követte az általános trendet.

Bár a sejtpatológia fogalmi köre nem alkalmazható ugyanolyan módon a nyelvre, mint az emberi szervezetre, mindkét területen történtek kívánatos és nemkívánatos változások, amelyeket tudományos keretben kellett megmagyarázni. A nyelvészek is megpróbálták „lokalizálni” a változások okait, lehetőség szerint a hangalakok legkisebb fizikailag megragadható egységeiben, és a legkielégítőbb magyarázatot az egyik hangalaknak a másikkal való érintkezésén keresztülli „fertőzésben” találták meg. A „kontamináció” éppúgy orvosi, mint nyelvészeti fogalom. Az is általánosan ismert dolog, hogy tényleges praxisában még a legortodoxabb patológus is azt fogja tanácsolni magas vérnyomásban szenvedő betegének, hogy „nyugi-nyugi, lazítson!”, és hasonló épületes javaslatokat fog előszedni egy körvonalazatlan, nem tudományos filozófiából – mindez az sugallja, hogy végső soron a szervezet fiziológiai változásai pszichológiai okokra vezethetők vissza. Tapasztaltabb gyakorló orvosok gyakran jobbnak találják nem megmondani páciensüknek, hogy panaszuknak „érzelmi” okai vannak. A páciens sértheti az ilyen diagnózis, és úgy érezheti, hogy ezzel leleplezik mint hipochondert, amikor pedig ő tényleges orvosi segítséget vár. Nem tudja elfogadni, hogy az a tünet, amely miatt orvoshoz fordult, nem azért állt elő, mert „valami elromlott” a szervezetében, hanem valamilyen, a környezetével, a munkájával, a társával, az anyósával, sőt akár önmaga eszményített énjével való konfliktusos érzelmi viszony következményeként jött létre. Az illető a fizikai okot tisztelettel elfogadja, de a lelki okot megalázónak tartja és visszautasítja, mert az arra mutat rá, hogy nem ura saját egészségének. Hasonló módon változnak a verbális kifejezések, pontosabban a nyelvi közösség változtatja meg őket, mert valami elromlott a szervezet egészében. A régi formákat ki kellett javítani, cserélni vagy újakra váltani. Az efféle változások józan észre apelláló értelmezése fizikai okot keres. Valamilyen kézzelfogható bizonyítékot szeretne találni a szó fizikai állapotában, a hangmintán belül. Élénken fog tiltakozni, ha bármilyen utalás történik a nyelvközösségen belül fölmerült érzelmi viszonyulásra vagy konfliktusra. Az utca embere épp annyira realista lelkületű, mint a tu-

dós. Szilárd filozófiai meggyőződésük csak egy helyen hibás, és pedig ott, hogy kizárólag a fizikai valóságot fogadják el valóságosnak, és megfélemlenek a belső élmények valóságos voltáról, noha ezek néha nagyon is fájdalmasak lehetnek. Nem fogják föl, hogy test és lélek, *szóma* (σωμα) és *pszüché* (ψυχη) elválaszthatatlan egységként léteznek. Ez a duális egység az emberi lét elementáris ténye.

Nem tudjuk, hogy test és lélek duális egysége hogyan és mikor jött létre. Arra a tényre sincs megfelelő magyarázat, hogy a csimpánzból miért „hiányzik a nyelv adománya”, amely inherensen létezik az emberi idegrendszerben. A szimbolizmusra, a nyelvre és beszédre való képesség a szervezetnek egy olyan rétegében gyökeres, ahol test és lélek még egy. Az idegműködés, amely a vérkeringést, a mirigyeket, az emésztőrendszert és a légzőszerveket működteti alvó vagy ébrenléti állapotban, ebbe a differenciálatlan egységbe tartozik. A testi folyamatokat ilyen állapotban az álmok néha regisztrálják, de a tudat nem. Általános föltételezés, hogy minél kevésbé differenciáltak e funkciók a szubjektív érzékelés szempontjából, annál inkább kiesnek a tudatból.

Ez a megfigyelés elvezet a nyelv tulajdonképpeni megértéséhez. Hogy ti. jellegét tekintve pszichoszomatikus. Szimultán fizikai és lelki működéssel jár. A hangképző szervek és a kiadott hang a fizikai valósághoz tartoznak, míg a lelki apparátus munkája, amely a kiejtett hangot megtölti jelentéssel és érthetővé teszi mások számára, a pszichikai valósághoz. A nyelv ennél fogva pszichofizikai jelenség; egyik fele nem választható el a másiktól anélkül, hogy az egészet le ne rombolnánk. Fonológia és szemantika nem választható el egymástól. Meg kell értenünk, hogy – minden ellenkező kísérlet ellenére – a nyelv tudománya nem lehet kizárólag a fonológia tudománya. A nyelvészet a jelentések tudománya is. Nem szabadulhat attól a címkétől, hogy „mentalista”, mert nélküle nem teljesítené leglényegesebb célját.

Az orvosi terápiának éppúgy, mint a nyelvészetnek, Breuer és a fiatal Freud nyitottak új perspektívát a verbális hipnózissal végzett kísérleteikkel. Fölfedezték, hogy a szavak gyógyítani tudnak. A gyakorló általános orvosokat túlságosan előítéletessé tette a sejttel kapcsolatos doktrínákba vetett hitük ahhoz, hogy elfogadják a tényt, miszerint az ember testi tüneteit szavakkal is meg lehet változtatni: enyhíteni, megszüntetni, de akár súlyosbítani is. Az úttörők először nem értették a nyelvnek ezt a gyógyító hatását. „Mágiának” hívták. Amikor a verbális hipnózis testi tüneteket tudott létrehozni, képes volt változást okozni a kardiovaszkuláris funkciókban, befolyásolni a vegetatív rendszer működését, ellenőrzése alá vonni a szemreflexeket, vacogást és reszketést tudott reakcióként kiváltani lágyan ejtett szavakkal, mindezek a pszichológiai motivációk befolyásolhatták a beszédszervek működését a nyelv fejlődésének hosszú történetében. A verbális hipnózis befolyásolhatja az ember beszédbeli szokásait, elérheti, hogy az illető selypítsen vagy dadogjon, rákényszerítheti, hogy elkerüljön egy megszokott szót, és ismételten használjon valamely furcsa kifejezést.

Az érzelmek nem választhatók el a szimultán testi változásoktól. Az érzelmi egyensúly legcsekélyebb változását is azonnal észrevesszük mint a test biofizikai

és biokémiai állapotában történt változást. Más szóval ez azt jelenti, hogy a test mint egész a szervezet érzelmi állapotának kifejezése. A beszédszervek sem kivételek ez alól. A hangbéli megnyilatkozások a hangképző szervek gesztusai. Az a hang, amellyel egy szót vagy egy mondatot kimondunk, tónusával és intenzitásával együtt az érzelmek testi manifesztációjának egész kontextusába tartozik. A hangzó nyelv azonban különbözik az érzelmi reakciók más formáitól, mert szándékát illetően tudatos, míg a bőr reakciói, az anyagcsere szimptomái vagy a vegetatív rendszer zavarai nincsenek a tudatos Én ellenőrzése alatt. A pszichoanalízis azzal a föltevessel kezdődött, hogy léteznek „elnyomott” vagy „elfojtott” érzelmek, amelyek nem találtak verbális csatornákat arra, hogy kifejezzék magukat. Ha a verbális kimenet vagy kiélés eltorlaszolódik, és valami okból öntudatlan vággyá vagy kényszerré válik, a konfliktusos érzés testi tünetekben, funkcionális zavarokban vagy más „szervnyelvi” formában robbanhat ki. Hogy egy adott szerv miért választódik ki arra, hogy levezesse az érzelmi feszültséget, máig megmagyarázatlan jelenség. Ez fölveti a „szervi alacsonyabbrendűség” problémáját, bármely adott szervezet Achilles-sarkát vagy leggyengébb pontját. A pszichoanalízis a „katarzis” alapvető föltevéséből indul ki, ami azt jelenti, hogy azokat a testi szimptomákat, amelyek enyhíthetetlen érzelmi feszültségből nőttek ki, tudatos verbális nyelvvel meg lehet szüntetni. A verbális kifejezésnek gyógyító hatása van.

A pszichoszomatikus megközelítés áttöri az orvoslást, a pszichológiát és a nyelvészetet elválasztó határokat. Először is azzal, hogy eltereli a figyelmet a biofizikai-kémiai patológia lokalizáló aspektusától, és átfogóan tekint az emberi szervezet egész viselkedésére. Ebből a szempontból a pszichoanalízis a behaviorizmus eszméjét képviseli, úgy tekint az emberi szervezetre, mint oszthatatlan totalításra. Megmutatja, hogy az ember több, mint különböző sejtek és szervek összessége vagy együttese, és több annál is, mint a beszédszervek hordozója. Egy gyomorfekélyt lehet kezelni lokálisan, gyógyszerekkel; az új megközelítés ezzel szemben azt a kérdést teszi föl: mit jelent a fekély a vegetatív rendszer szervi reakcióin belül, milyen specifikus érzelmi konfliktust fejez ki? A testi szimptomáknak ekképpen jelentésük van, és gyakran kimondják, amit a szavak nem tudnak kifejezni. Ha a tudatos én a racionális verbális nyelven keresztül beszél, akkor a test megfigyelhető viselkedésének is megvan a maga kifejező nyelve. Akár „nem”-et is mondhat, amikor a verbális nyelv kijelenti, hogy „igen”. Az arcjátéknak, a testtartásnak, a gesztusoknak vagy az akaratlan testi változásoknak ezt a nyelvét elsöre és jól értjük. A kisgyermek sokkal hamarabb megérti anyja arckifejezését, minthogy megértene verbális nyelvét. Ez paradoxnak tűnhet, mert a gyermek nem látja a maga érzelmi reakcióit, csak az izom megfeszülését érezheti, amikor grimaszol. Úgy kell fölfogni a beszédben vagy a tettekben megnyilvánuló koordinált, szándékos viselkedést, mint ami be van ágyazva az akaratlan, expresszív megnyilatkozásokba, amilyen például az elpirulás, a mosoly vagy a pislogás. Az akaratlagos verbális megnyilatkozást a beszédszervek produkálta tónushoz, magas vagy mély hangfekvéshez, a tempóhoz, a sebességhez és hangerőhöz viszonyítva érzékeljük, azaz egy

olyan háttérhez, amely a teljes szervezet izomfeszültségével írható le. A ritmus és a dallam a finom jelentések legfinomabb közvetítője. „Kérem, tegyen tetszése szerint!” – ezt egyaránt mondhatjuk a legbarátságosabb és a legbarátságatlanabb hangszállal. Az úgynevezett Alzheimer-kór, és különösen a Parkinson-kór egész biztosan az idegrendszer szervi betegségei. Amikor az arc elveszti kifejezőképességét, maga a hang is monoton darálássá válik, amelyből hiányzik a ritmus, a dallam vagy a normális hanglejtés egyéb tonális sajátossága. E patológiás esetek megfigyelése ébreszti rá az embert a beszéd ritmikai-tonális jellegére. A beszédnek ezt a ritmikus-dallamos folyamatát azonban nem a beszédszervek produkálják. Az egész test izomfeszültsége részt vesz benne. Ha valaki a „beszédszervekre” akar utalni, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a test mint egész a beszéd kifejező szerve.

Föltehetnénk a kérdést, hogy a testi szimptómák vajon jelek vagy szimbólumok-e. Egy szimptóma működhöz figyelmeztető jelzéseként; „indikálhat” egy belső eseményt, ahogy a füst indikálja a tüzet vagy a villámlás a mennydörgést. A lelki állapotot és a test gesztusnyelvét ugyanannak az aktusnak a két oldalaként érzékelhetjük, itt tehát rögzített egy az egyhez való viszonyt találunk, ami a jelre jellemző. Másfelől, a belső és külső eseményeknek ez a rögzített kapcsolata a szervezetben éppen ellentéte bármely önkényes jelrendszernek. Úgy tűnik, hogy az érzelmekben megnyilvánuló testi változások hozzák létre a kifejezés és kommunikáció bármely verbális nyelvnél sokkal inkább univerzális rendszerét. Ezt a különböző nyelvek határain túl is megértik. Kulturális különbségek, a beszélt nyelvektől eltérően, nem érintik. Talán azt is kijelenthetjük, hogy a test gesztusnyelve, a szomatikus kifejezés az egyetlen univerzális nyelv.

Ez az univerzális nyelv azonban több mint jelnyelv, legmélyebb lényegét illetően szimbolikus. A szimptómaképződés nem feltétlenül fed föl rögzített, egy az egyhez való viszonyt. Jól ismert, hogy „hisztérikus” szimptómák a legkülönösebb egyéni zsargont képviselhetik. Az abnormális elme jellemző szimptómája, hogy nem ugyanúgy kapcsol össze érzelmet és kifejezést, mint ahogy a normális elme teszi. Skizofrének akkor is nevezhetnek, amikor semmi ok nincs a nevetésre, és akkor is sírhatnak és jajgathatnak, amikor nincs ok a bánatra; dühbe gurulhatnak és ki is fejezhetik dühüket, amikor semmilyen érthető okot vagy tárgyat nem találunk reá magyarázatul.

A testi szimptómák, mint az egész szervezet kifejező mozgásai, ekképpen a szimbolizmus legegységesebb rétegét képviselik, amely még mindig közel áll a „természeti” jelekhez. „Protoszimbólumoknak” (H. Werner) vagy „elsődleges szimbólumoknak” (E. Fromm) nevezzük őket, mert ők szolgálnak alapul a szimbolikus kifejezés minden magasabb formájának. Általában véve minden hangzó nyelv szomatikus kifejezés. A test és a lélek pszichoszomatikus azonossága mégis a biológiai szükségletekben és ezek szubjektív érzékelésében gyökerezik, ahonnan a szimbólumalkotás minden magasabb és absztraktabb formája kifejlődött. Ebben a pszichoszomatikus együttműködésben érdekelt az orvoslás, de éppúgy a pszichológia és a nyelvészet is. A hangzó nyelv testszimbolikája azért sem fejthető meg a

legtöbb esetben, mert eredete a történelem előtti múltban rejtőzik. Mentális apparátusunkban ez tudatalattiként létezik, és ugyanezért nyitva áll az analitikus értelmezés számára. Jelen tanulmány második része a szimbolikának erre a legelemibb formájára fog koncentrálni – a test pszichoszomatikus szimbolizmusára –, mert fönntartjuk azt a tételt, hogy az ember érzékelni, gondolkodni és beszélni a saját testének és testi funkcióinak keretében tud csak.